

Stav Crkve u Hrvata prema totalitarizmima XX. stoljeća

Franjo ŠANJEK

Sažetak

Dvije totalitarne ideologije našega stoljeća, komunizam i nacionalsocijalizam, na poseban su se način okomili na kršćanstvo i katolicizam. Crkva u Hrvata uoči Drugoga svjetskog rata našla se između tih dvaju totalitarizama. Autor ovoga članka argumentirano pokazuje da se hrvatski episkopat, predvođen zagrebačkim nadbiskupom i metropolitom dr. Alojzijem Stepincem, djelatno borio protiv obiju naznačenih totalitarnih ideologija te stao na stranu njihovih žrtava.

Uvod

Crkva se od samog početka zalaže za djelatni prostor i slobodu kršćana u državi. Tijekom povijesti, u ime slobode savjesti, kršćanstvo se odlučno suprotstavlja teokraciji i cezaropapizmu. Srednjovjekovna uzajamnost *imperiuma* i *sacerdotiuma* raspada se u doba prosvjetiteljstva i francuske građanske revolucije: najprije se emancipira država, a potom i Crkva. U naše vrijeme, Drugi vatikanski sabor inzistira da Crkva i država »svaka na svom području (budu) neovisne jedna o drugoj i autonomne. Obadvije su, iako s različitih naslova, u službi osobnog i društvenog poziva istih ljudi.(...) Propovijedajući evanđeosku istinu i osvjetljujući svojim naukom i vjerničkim svjedočanstvom sva područja ljudskog djelovanja, Crkva poštuje i promiče, također, političku slobodu i odgovornost građana« (*Radost i nada*, 76).

Crkva u Hrvata u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca ili prvoj Jugoslaviji (1918–1941)

Od nekatoličkih zemalja, koje poslije završetka Prvog svjetskog rata konstituiraju Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca ili prvu Jugoslaviju, građani katoličke vjeroispovijesti zaštićeni su konkordatima Apostolske Stolice s Crnom Gorom (1886) i Srbijom (1914). Srpska se pravoslavna crkva, istina, odlučno protivila sklapanju konkordata, ali ga je srpska vlada smatrala

neophodnim »ne zbog međunarodnog ugleda Katoličke crkve, nego radi privlačenja katolika izvan Srbije srpskoj državnoj ideji«. ¹

Crkva u Hrvata i Katolička crkva kao takva jedine su vjerske zajednice u prvoj Jugoslaviji bez zakonski uređenih odnosa s državom. U svezi s konkordatom, koji je u srpnju 1937. godine iznijet pred Skupštinu i prihvaćen sa 166 glasova *za* i 129 *protiv*, ali je nakon tzv. *krvave litije* na beogradskim ulicama propao, ² na Crkvu u Hrvata i katolicizam uopće srpsko se pravoslavlje odnosi s neprimjerenom mržnjom. Javno se podupiru otpadi od Katoličke crkve. U strogo katoličkim sredinama na državni se račun podižu velebne pravoslavne crkve. Progone se Hrvati katolici u Bačkoj. Svim se sredstvima favoriziraju otpadi katolika i njihovi prijelazi na pravoslavlje. Priprema se ozračje etničkog čišćenja u režiji pribićeviceva Stevana Moljevića i njemu sličnih ideologa velikosrpstva s iznimno krvavim epilogom. ³

Crkva u Hrvata, nacionalsocijalizam i komunizam

Dvije totalitarne ideologije, nacionalsocijalizam i komunizam, tridesetih se godina 20. stoljeća posebno okomljuju na kršćanstvo i katolicizam, pa se Crkva u Hrvata u osvit Drugog svjetskog rata našla u vrtlogu krvavog plesa dvaju totalitarizama.

Hitlerov stav prema kršćanstvu poznat je iz tzv. *Bormannovih bilježaka* (Bormann–Vermerke). ⁴

Vođa Trećeg Reicha, ako je vjerovati spomenutim *Bormannovim bilješkama*, smatra kršćanstvo utjelovljenjem rušilačkog boljševizma. Hitler ističe da je Isus Krist zapravo neka vrsta narodnog tribuna, suprotstavljenog židovstvu. Tezom o jednakosti svih ljudi pred Bogom Pavao iskrivljuje Isusov nauk, što će biti uzrokom propast moćnog Rimskog carstva. Od tada se — prema Hitleru — ništa bitno nije promijenilo. Pod krinkom vjerskog odgoja svećenici već stoljećima sokole vjernike protiv države i njezinih institucija. Krist je, istina, bio Arijac, ali će se sveti Pavao vješto poslu-

1 Autor izjave Stojan Novaković aktivno je sudjelovao u izradbi konkordata od 1895. godine. (Usp. Mužić, I. (1978) *Katolička crkva u kraljevini Jugoslaviji*, Split, 21; Šanjek, Franjo. (1991) *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, Zagreb, 359.)

2 O beogradskoj 'krvavoj litiji' opširno izvješćuje Mužić, I. *Katolička crkva*, 148–153.

3 Grmek, M. — Gjidara, M. — Šimac, N. (1993) *Etničko čišćenje. Povijesni dokumenti o jednoj srpskoj ideologiji*, Zagreb, Globus, 124–133. Knjiga obrađuje ideju stvaranja etnički čiste Srbije od 1807. godine na ovamo. Izvorni tekst objavljen je na francuskom (*Le nettoyage ethnique. Documents historiques sur une ideologie serbe*, Paris, Fayard, 1993).

4 Bormann–Vermerke. Usp. De Montclos, Xavier. (1983) *Les chretiens face au nazisme et au stalinisme. L'epreuve totalitaire 1939–1945*, Paris, Plon, 13–15.

žiti njegovim učenjem u poticanju neukih ljudi i organiziranju predboljševizma, što će opet prouzročiti propast grčko–latinskog genija.⁵

Nacionalsocijalizam i religija ne mogu koegzistirati. Führer smatra da će religije nestati same od sebe, bez progona i posebnih ratova. Završetkom Drugog svjetskog rata Hitler će riješiti religijski problem, pa će i budućnost njemačkog naroda biti osigurana, što on smatra posljednjom obvezom i zadaćom svog života.⁶

Konkordat sklopljen između Svete Stolice i Trećeg Reicha (20. VII. 1933.) nije imao nikakvog praktičnog značenja. Evangelici i katolici njemačke narodnosti u okupiranoj Poljskoj, na području tzv. Warthelanda, priznati su kao vjerska udruženja privatnog prava, dok su poljski katolici stavljeni izvan zakona, bez mogućnosti da zakonito prakticiraju svoju vjeru. Njemački biskupi upozoruju na »neprihvatljivu mržnju (nacionalsocijalizma) protiv svega što je kršćansko« (18. XII. 1942.), a wrocławski nadbiskup kard. Bertram govori o povredi »najosnovnijih ljudskih prava, slabode kulta i mišljenja«.⁷

Svima je poznat boljševički stav prema religiji, koji se, u okupiranim baltičkim zemljama, ni po čemu ne razlikuje od nacionalsocijalističkog. Istina, Staljin će u ratu s Nijemcima otvoriti crkve i poneku teološku akademiju u Rusiji, ali će u poslijeratnom razdoblju terorom i striktnim podlaganjem hijerarhije državnim ili lokalnim komunističkim vlastima pokušati zatrti i same korijene kršćanstva u Sovjetskom Savezu.⁸

Crkva u Hrvata i Drugi svjetski rat

Crkva u Hrvata i hrvatski narod suočuju se s dvjema protukršćanskim totalitarnim ideologijama na početku i tijekom Drugog svjetskog rata te u poraću. Hrvatski katolicizam bio je, vidjeli smo, nepravedno marginaliziran u prvoj Jugoslaviji, baš kao i njegov »corpus politicum«. Ostvarenjem države s nacionalnim imenom — Nezavisne Države Hrvatske — oslobađaju se dotad neviđene energije, stavljene u službu nacije. Crkva kao trinaeststoljetni svjedok duhovnih vrijednosti nacije bdije da hrvatski narod ostane vjeran tradicionalnoj djedovskoj vjeri i zapadnom kršćanskom naslijeđu. Pod njezinim vodstvom, velika većina hrvatskog naroda osuđuje nacionalnu, rasnu, ideološku i vjersku diskriminaciju prema pripadnicima manjina, a mnogi će Hrvat iz solidarnosti s progongenima i iz svojih sloboda

5 Hitler, A. (1952) *Libres propos sur la guerre et la paix, recueillis sur l'ordre de Martin Bormann*, Paris, 76–77; De Montclos, X. *Les chretiens*, 14.

6 Hitler, A. *Libres propos*, 5–8., 60. i 140–141; De Montclos, X. *Les chretiens*, 15.

7 Usp. Stasiewski, B. (1959) *Die Kirchenpolitik des Nacionalsozialisten im Warthegau*, 'Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte', 68; De Montclos, X. *Les chretiens*, 24.

8 Usp. De Montclos, X. *Les chretiens*, 267–268.

darskih opredjeljenja izabrati oružani otpor režimu koji ga, bar u početku, nije osobno uznemirivao.

Netočno je i nepravедno isticati da »Crkva (u Hrvata) nije tijekom rata jasno i nedvosmisleno stala na stranu Sinagoge,«⁹ jer hrvatski episkopat sa zagrebačkim nadbiskupom Stepincem na čelu odlučno i bez rezerve osuđuje progone Srba, Židova, Roma i svih ideoloških i političkih oporbenjaka vlasti i režima NDH i na bezbroj se načina od samog početka rata zauzimalje za žrtve progona i poštivanje njihovih neotuđivih prava.¹⁰

Pokolji Hrvata početkom rata glede ideologije »etničkog čišćenja« i stvaranja »velike Srbije« izazivaju otpor i reakciju hrvatskih vlasti, koje stavljaju izvan snage ustavnu odredbu o jednakosti bogoštovlja te podređuju nadzoru prijelaze iz jedne konfesije u drugu (3. V. 1941.). Slijede administrativne uredbe o zatvaranju konfesionalnih škola, rekviziciji imovine, zabrani o sudjelovanju u političkom životu itd.

Prijelazi pravoslavaca na katoličku vjeru

Svjestan činjenice da su Srbi u dvadeset godina zajedništva u istoj državi, tj. u prvoj Jugoslaviji »prekršili sva prava hrvatskog naroda«,¹¹ nadbiskup zagrebački dr. Alojzije Stepinac i hrvatski episkopat javno se protive uznemiravanju Srba, kršenju njihovih prava i nasilnom prevođenju na katolicizam. Kao predsjednik Biskupske konferencije, nadbiskup Stepinac podnosi dr. Paveliću (20. XI. 1941.) zajedničku predstavku hrvatskih biskupa u kojoj se ističe: »Episkopat smatra dogmatskim načelom, da rješidba svih pitanja, koja se tiču crkvenog prelaza grkoistočnjaka (tj. pravoslavnih) na katoličku vjeru, spada isključivo u kompetenciju katoličke crkvene hijerarhije (...) Neka se najstrože zabrani svaki protuzakoniti postupak protiv osobne slobode i svojine grkoistočnjaka (...) U prvom redu neka se najstrože kazni svaka privatna akcija rušenja grkoistočnih crkava, kapela i otuđivanja njihova vlasništva (...) Crkva (katolička) mora sa stanovništva Evandjelja osuditi zločinstva i ispade neodgovornih (...) te zahtijevati puno poštovanje čovječje ličnosti bez obzira na dob, spol, vjeru, narodnost ili rasu.«¹²

- 9 Usp. Petešić, Č. (1982): Vatikanska istraga protiv Stepinca. *Vjesnik* (25. II. — 11. III. 1982).
- 10 U tom smislu konzultirati *Actes et documents du Saint-Siege relatifs a la Seconde guerre mondiale*, sv. IX., Citta del Vaticano 1975. (napose *dossier* o ulozi Crkve u Hrvata i njene hijerarhije u zaštiti manjina, što ga je nadbiskup Stepinac 31. svibnja 1943. podastro državnom tajniku kard. Maglioneu).
- 11 Baumont, M. (1968) *La faillite de la paix*, Paris, 820; De Montclos, X. *Les chretiens*, 157.
- 12 Šanjek, F. *Kršćanstvo*, 368. U *Katoličkom listu* 19/1941., 230–231., objavljena je okružnica hrvatskog episkopata (br. 4104/1941.) u svezi s propisima o pristupu Katoličkoj crkvi.

Nadbiskup Stepinac upozoruje kler protiv nepromišljenih i pre nagljenih »obraćenja«. Neki će svećenici prihvatiti inzistiranje pravoslavaca da prijedu na katoličku vjeru, uz izjave da se ovi slobodno vrata svojoj prvobitnoj vjeroispovijesti čim se pojave mirnija vremena. Drugi, zahtjevniji, oglušit će se molbama tražitelja brzog prijelaza na katolicizam. Nadbiskup Stepinac ističe neotuđivo pravo Crkve odlučivati o prijemu novih članova, bez ikakve prisile, poštujući iskrene namjere pristupnika.

Hrvatski biskupi inzistiraju da se pravoslavicima garantiraju prava na vjeroispovijest, osobne i građanske slobode, osobito pravo vlasništva. U tu svrhu izabrana je komisija trojice biskupa koja odlučuje u pitanjima prijelaza na katoličku vjeru. S biskupske konferencije upućen je memorandum dr. Paveliću u kojem hrvatski biskupi jasno razlikuju »neodgovorne državne službenike« od šefa države u kojega prelati polažu nade da riješi ovaj za Crkvu i hrvatski narod pogibeljni »gordijski čvor«. Hrvatski biskupi u svom memorandumu upozoruju da je »pravoslavlje tijekom dugih stoljeća iskovalo poseban tip čovjeka koji se poput stroja ne može promijeniti od danas do sutra«. Kao primjer navode porazne posljedice neprirodnih obraćenja »iz vremena uspostave Latinskog carstva u Carigradu, u Španjolskoj ili Poljskoj«. ¹³

Odlučan stav i hrabro držanje hrvatskih biskupa nisu dali odgovarajuće rezultate. Nadbiskup Stepinac izjavit će tek poslije rata da se komisija trojice biskupa zbog »više sile« nikad nije ni sastajala. ¹⁴ Hrvatski biskupi imaju mnogo više uspjeha u svom nastojanju da kler zadrže izvan političkog djelovanja.

Crkva u Hrvata u svakoj prigodi osuđuje odmazdu zbog četničkih napadaja i kaznene pohode na srpska sela u Bosni i Lici. Prema izvješću konzula vichyjske vlade u Zagrebu, tom je prigodom stradalo između pet i sedam tisuća ljudi. Nadbiskup Stepinac prosvjeduje kod Poglavnika zbog slučaja u Glini, kojom je prilikom izgubilo život — prema izvješću francuskog konzula Gueyrauda — dvjestošešdeset pravoslavaca. Mostarski biskup mons. Alojzije Mišić 30. lipnja 1941. godine podsjeća da Crkva ne može dati odrješenje onima koji ubijaju, pljačkaju i uništavaju imovinu svojih bližnjih. Ekscese s hrvatske strane zaustavlja sama vlada u Zagrebu smjenjivanjem odveć revnih logornika i stožernika. ¹⁵

Amerikanac Richard Pattee, autor zanimljive studije *Slučaj kardinala Stepinca*, ¹⁶ izjavljuje da je u prvoj godini rata, bez sumnje, ubijeno mnogo više Hrvata i Muslimana negoli Srba. Ovi posljednji odlučuju se za odmet-

13 Pattee, R. (1953) *The Case of Cardinal Aloysius Stepinac*, Milwaukee, 384–395.

14 Usp. De Montclos, X. *Les chretiens*, 166.

15 Usp. izvješće francuskog konzula Gueyrauda od 11. kolovoza 1941. O pastoralnom pismu mostarskog biskupa Mišića v. DE Montclos, X. *Les chretiens*, 163.

16 Pattee, R. *The Case*, 43.

ništvo i pritom napadaju nezaštićene Hrvate u prvom redu zbog neprijateljstva prema nezavisnoj i slobodnoj hrvatskoj državi.

Teodor Benković u knjizi *Nacionalna tragedija*¹⁷ piše da su 13., 14. i 15. travnja 1941. godine četnici u okolici Mostara započeli s bestijalnim zločinima protiv Hrvata. Ljudi pukovnika Draže Mihajlovića iznenada i bez ikakva povoda napali su nebranjena hrvatska sela — ubijajući, paleći i rušeći sve što je hrvatsko.

Nezavisna Država Hrvatska i srpsko pitanje

Na sedam milijuna stanovnika NDH bilo je 1,850.000 Srba i pravoslavaca.¹⁸ Propagandna laž o tobožnjoj direktivi najviših državnih vlasti u svezi s protjerivanjem jedne, prekrštavanjem druge i uništenjem treće trećine hrvatskih pravoslavaca parafraza je zapravo već poznate izjave ruskog ministra Konstantina Pobjedonosceva, koji davne 1881. godine predlaže caru Aleksandru III. da »trećinu Židova treba iseliti iz Rusije, drugu trećinu prevesti na pravoslavlje, a preostale pustiti da umru«. Milan Obradović, hrvatski Srbin iz Bjelovara, u omanjoj brošuri antisemitskog usmjerenja, tiskanoj u Zagrebu 1912. godine, s cinizmom pripovijeda kako se »Rusi digoše na čivute (!)... I zbit će se onako kako je nedavno jedan veliki Rus kazao: za dvadesetpet godina neće u Rusiji biti ni jednog židova (!) jer ćemo trećinu poklati, trećina će crknuti od glada, a trećina će od nas pobjeći od straha«. ¹⁹ U kontekstu hrvatsko–srpskih sukoba 1941.–1945. svu tragiku zbivanja valja promatrati u svjetlu ovakvih i sličnih izjava.

U svom govoru pred Hrvatskim saborom 28. veljače 1942. dr. Ante Pavelić ističe da nijedan pravoslavac nije progonjen zbog pripadnosti pravoslavlju, iako je neshvatljivo da u Hrvatskoj djeluje Srpska pravoslavna crkva u službi srpskog državnog aparata, koji se bori protiv opstanka hrvatskog naroda i njegove države, pa je dekretom od 3. lipnja 1942. godine uspostavljena autokefalna Hrvatska pravoslavna crkva, upravno podijeljena na tri eparhije — bosansko–brodsku, bosansko–petrovačku i sarajevsku — s metropolitom Germogenom na čelu.²⁰ Zamišljeni pothvat nije međutim urodio plodom.

17 Benković, T. *The Tragedy of a Nation*, prema Pattee, R. *The Case*, 42.

18 Georges Gueyraud u pismu od 23. svibnja 1941. navodi da prema izvješćima hrvatskog tiska NDH ima 115.135 čtv. km i oko sedam milijuna stanovnika od kojih 4,817.000 Hrvata (katolika i muslimana), 1,850.000 Srba i pravoslavaca, 150.000 Nijemaca, 70.000 Mađžara itd.

19 Vuković, T. — Bojović, E. (1992) *Pregled srpskog antisemitizma*, Zagreb, Alatir, 32.

20 Kratko izvješće o postanku Hrvatske pravoslavne crkve uputio je Georges Gueyraud 17. lipnja 1942. Pierreu Lavalu, predsjedniku vlade i ministru vanjskih poslova Francuske (Consulat de France a Zagreb, *Direction des affaires politiques et commerciales*, Europe n. 55).

Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska

Za razliku od svojih njemačkih saveznika, vlastima NDH neobično je stalo učvrstiti veze s Crkvom i uspostaviti diplomatske odnose s Apostolskom Stolicom. Trinaeststoljetna povijest Hrvata upućuje na bliske veze i suradnju rimskih prvosvećenika i hrvatske države.

Neovisno o uzdržanosti Svete Stolice u odnosu prema ustaškim vlastima, hrvatski katolički episkopat krajem lipnja 1941. godine izjavljuje svoju lojalnost šefu države i izražava spremnost na suradnju u korist općeg napretka hrvatske domovine, što ne sprječava nadbiskupa Stepinca da podsjeti šefa države kako politika prema manjinama u Hrvatskoj nije u skladu s kršćanskim načelima. Smrtna presuda dr. Pavlu Lončaru, koju će Poglavnik poslije preinačiti u dvadeset godina zatvora, izravno pogađa zagrebačkog nadbiskupa.

Napetost raste 1942. godine prigodom instalacije novih biskupa u Mostaru (dr. Petar Čule) i Križevcima (dr. Janko Šimrak), koje Vatikan imenuje ne zatraživši pristanak Poglavnika. Odgovor službenog Zagreba trebao je obuhvatiti: — ukidanje financijske pomoći biskupijama u Mostaru i Križevcima, — obustavu materijalne pomoći unijatima, — prestanak financijske pomoći unijatskom sjemeništu, i — zabranu pravoslavnim konvertitima da pristupe unijatskoj crkvi u Hrvatskoj.²¹

Namjere ondašnjih vlasti nisu provedene, jer je nadbiskup Stepinac podsjetio dr. Puka, ministra pravosuđa i bogoštovlja, da svi oni, koji se protive Svetoj Stolici u navedenoj stvari, izlažu se 'ipso facto' izopćenju. Nakon odlučnog nastupa zagrebačkog nadbiskupa dolazi do smirivanja u odnosima Crkve i države, ali ustaške vlasti i dalje prijete uspostavom Hrvatske pravoslavne crkve, priznanjem Starokatoličke crkve i imenovanjem novog đakovačko–srijemskog biskupa po svojoj volji — u snazi konkordata s Austro–Ugarskom, još uvijek postojećeg u Madžarskoj, koji »apostolskom kralju« oktroira pravo predlaganja po tri kandidata za popunu biskupija na području negdašnjih zemalja krune sv. Stjepana.²²

Na odgovor nadbiskupa Stepinca nije trebalo dugo čekati. Zagrebački će nadbiskup, na blagdan sv. Petra i Pavla 1942. godine, s katedralne propovijedaonice, podsjetiti na »neotuđiva i nezastariva prava, koja Katolička crkva ima u upravljanju i naučavanju neovisno o javnim vlastima«, naglasivši da bi »samo luđaku palo na um napasti ovu božansku instituciju u nadi da će je uništiti. Neka svi oni, koji se bez razmišljanja poigravaju s božanskim autoritetom, paze da im takvo što ne dođe na pamet. Oni mogu imati na raspolaganju sve vojske ovoga svijeta, mogu posjedovati sva materijalna sredstva, mogu imati sav tisak, sve radiopostaje i sva kina.

21 Consulat de France a Zagreb, *Direction des affaires politiques et commerciales*, Europe, n. 57 (29. VI. 1942.).

22 *Isto*, Europe, n. 65 (20. VII. 1942.).

Jednu stvar ipak ne mogu posjedovati — da ovladaju srcima i dušama ljudi, što je isključivo Božja povlastica. I ne samo da Bog ima moć nad srcima siromašnih i bijednih, nego također i nad moćnicima ovoga svijeta, prema riječima Svetog pisma: 'Kraljevo je srce u ruci Božjoj; on ga vodi kuda god hoće' (Izr 21, 1)«. ²³

Redovita izvješća Georgesa Gueyrauda, francuskog generalnog konzula i vladina opunomoćenika u Zagrebu, nedvojbeno dokazuju da nadbiskup zagrebački dr. Alojzije Stepinac nije propustio nijednu prigodu a da ne podsjeti građanske vlasti na kršćanski moralni kodeks. Tako 14. ožujka 1943. godine, na obljetnicu papinog krunjenja, ističe značenje papinstva u povijesti čovječanstva u vremenu kad se bezobzirno gaze dostojanstvo ljudske osobe, obiteljska prava, malobrojni i nezaštićeni narodi. Pritom se okomio na rasizam kao »najluđi materijalistički nauk na svijetu«, danas odgovoran za bezbrojne izgrede.

»'Ako biste me upitali' — ističe nadbiskup Stepinac — 'u čemu baš danas gledamo ogromnu vrijednost papinstva za ljudski rod, onda bismo odgovorili: u onom, što se danas gazi nogama manje više po čitavome svijetu, a to je obrana dostojanstva ljudske osobe, obrana prava obitelji, obrana malenih i slabih naroda (...) Na pad vrijednosti novca priučio se svijet već u prošleme ratu i ne vidi tu više ništa osobita (...) ali sa padom dostojanstva ljudske osobe, sa padom vrijednosti čovjeka, ne može se pomiriti nijedan normalni ljudski mozak. Jer bez obzira, vjeruje li ili ne u osobnoga Boga, svaki, pa i onaj poklonik najluđeg materijalističkog nazora, osjeća (...) da on nije i ne može biti isto što i njegov pas, da on nije i ne može biti isto što i kotačić na jednoj mašini (...) Svaki dakle čovjek, bez obzira kojoj rasi ili naciji pripadao, bez obzira je li završio najbolje europsko sveučilište ili ide u lov za hranom u prašumama Afrike, svaki od njih nosi u sebi pečat Boga Stvoritelja i imade svoja neotuđiva prava, koja mu ne smije oteti ili ograničiti samovoljno nijedna ljudska vlast...'«

»Papinstvo stoji danas kao čvrsti zid i za obranu obitelji i obiteljskog svetišta. Što to znači, razumjeti može samo onaj, koji ima prilike gledati suze onih kojima prijete pogibelj. Mi smo prošli tjedan imali više puta prilike da gledamo te suze i da slušamo uzdahe i ozbiljnih muževa i vapaje bespomoćnih žena, kojima prieti slična pogibelj samo zato, jer se njihovo obiteljsko svetište ne poklapa sa teorijama rasizma. Mi kao predstavnici Crkve nismo mogli ni smjeli štititi, a da ne zatajimo svoje službe, već smo morali ponoviti rieči samoga Isusa Krista: 'Što je Bog sastavio, čovjek neka ne rastavlja' (Mt 19, 6). A danas to kažemo i javno! Nitko ne poriče prava svjetovne vlasti da kazni zločine koji se javno dokažu. Ima na to pravo i dužnost. Ali nitko ne daje prava ljudskoj vlasti da dira u svetost obitelji ili braka, koji je sklopljen na temelju naravnog i pozitivnog Božjeg prava.«

23 Prema prijevodu s francuskog (*Isto, Europe*, n. 65).

»Naukom o prirodnom pravu i jednakosti svih ljudi pape nisu među tim ostali indiferentni u pitanju narodnosti, već su uvijek cijenili liepe i plemenite sposobnosti pojedinih naroda i branili njihova prava, ako su bila ugrožena. Samo kroz prizmu Evandjelja mogla je pasti izjava pape Pia XII. na Božić 1941: 'Na polju novoga poretka, utemeljenog na ćudorednim načelima, nema mjesta kršenju slobode, nepovredivosti i sigurnosti drugih naroda, kakva god bila njihova teritorijalna prostranost ili njihova sposobnost obrane'.«

»Da! Samo kroz prizmu Evandjelja gledano« — zaključuje nadbiskup Stepinac — »mogla je pasti izjava Pia XII: 'Na polju novog poretka, utemeljenog na ćudorednim načelima, nema mjesta otvorenom i himbenom tlaćenju kulturnih ili jezičnih osobina narodnih manjina, ni spriječavanju i uskraćivanju njihovih ekonomskih mogućnosti, ni ograničenju ili onemogućivanju njihovog naravnog razmnožavanja. Što savjesnije nadležna državna vlast poštuje prava manjina, toliko sigurnije i djelotvornije može zahtijevati od njihovih članova pošteno izvršavanje njihovih građanskih dužnosti, zajedničkih ostalim građanima'.«

Crkva u Hrvata, ponajčešće preko neustrašivog i poduzetnog zagrebačkog nadbiskupa, izravno se protivi i odlučno osuđuje rasnu politiku koju su hrvatskim vlastima nametali njihovi nacionalsocijalistički protektori. Na blagdan Krista Kralja 1942. godine nadbiskup Stepinac s propovijedaonice zagrebačke prvostolnice obraća se katoličkim muževima i ženama.

»Što su pred Bogom rase i narodi na zemlji?« — pita nadbiskup i nastavlja — »Ponekad nas pitaju zašto su klasne, rasne i nacionalne teorije predmet rasprava među ljudima.

Prva stvar koju ističemo jest da svi narodi bez izuzetka pred Bogom nisu ništa...

Druga je činjenica da svi narodi i sve rase proizlaze od Boga. Postoji zapravo samo jedna rasa, božanska rasa, rođena onog časa kad je Bog iz zemlje napravio prvog čovjeka i udahnuo mu besmrtni duh. Svi članovi te jedinstvene rase imaju isti početak i isti svršetak, jer je u Svetom pismu zapisano: 'Prah si i u prah ćeš se pretvoriti' (Post 3,19). Članovi te rase mogu pripadati višoj ili nižoj civilizaciji, mogu biti bijele ili crne puti, mogu ih dijeliti oceani, mogu živjeti na sjevernom ili na južnom polu, ali jesu i ostaju članovi jedne te iste rase koja dolazi od Boga i njemu služi prema prirodnom ili pozitivnom zakonu koji je sam Bog utisnuo u svako ljudsko srce.

Zašto dakle raznolikost naroda? Svi su bez razlike stvoreni da slave Boga i veličaju ljepotu stvaranja. Nacionalnost tvori zapreku protiv moralne oronulosti drugih naroda. Ali ova raznolikost ne smije biti uzrokom uzajamnog uništavanja, jer treća tvrdnja, koju želimo naglasiti, jest da svaki narod i svaka rasa imaju pravo na čovjeka dostojan život. Svi bez izuzetka, bili oni pripadnici ciganske rase ili koje druge, bili Crnci ili Euro-

pejci, bili omraženi Židovi ili ponosni Arijci, imadu jednako pravo izgovarati 'Oče naš, koji jesi na nebesima' (Mt 6,9). Ako im je Bog dao to pravo, koja im ljudska sila to može zanjekati?«

»Eto zašto je Katolička crkva uvijek osuđivala svaku nepravdu i svako nasilje, počinjeno u ime klasnih, rasnih ili nacionalističkih teorija. Ne može se iskorijeniti intelektualce, jer to možda odgovara radničkoj klasi, kao što je to isticao i činio boljševizam. Ne može se istrijebiti Cigane i Židove zato što ih se smatra nižom rasom. Ako se olako primijeni ova neutemeljena načela, nema više sigurnosti ni za jedan narod na zemlji. Katolička crkva imala je hrabrosti, u prošlim vremenima a ima je i sada, dići svoj glas protiv prijetvornog izopačivanja mladih ljudi i protiv zločina kakav je npr. pobačaj. Ne bi odgovorila svom poslanju da ne diže svoj glas u obranu svih koji se tuže na nepravde, ma kojoj rasi i ma kojem narodu pripadali. Nitko nema prava ubiti članove drugih rasa ili drugih naroda. Katolički muževi i žene! Vaša je sveta zadaća da preko vas evanđeoski duh proдре u naš javni i privatni život. A u Evanđelju čovjek ima svoje mjesto uz Boga.«²⁴

Crkva i komunistički režim u Hrvatskoj

Svršetak Drugog svjetskog rata i poraće opterećeni su nacionalnom tragedijom u Bleiburgu; eksodusom, križnim putovima, masovnim osudama i strijeljanjima nevinih. Biskupi dižu svoj glas 20. rujna 1945. u poslanici koju je trebalo pročitati s župskih propovijedaonica, što su novi komunistički vlastodršci svim sredstvima nastojali spriječiti. Najžešći u tim napadajima na Crkvu bili su Bakarić i Tito.²⁵

Najviši stupanj mržnje na katoličke vjernike dogodio se u Srijemskoj Mitrovici gdje su, nakon izlaska iz crkve, uhapšene dvije djevojčice od 14 i 15 godina. Na upit istražitelja što su tamo radile, uslijedio je odgovor da su se molile. 'Za koga?' — pitao je dalje istražitelj. 'Za cijeli svijet' — bio je odgovor. Bile su izvedene pred 'narodni sud' i osuđene na smrtnu kaznu, koja je odmah i izvršena.²⁶

Najčešća meta napadaja, ali i najjača obrana hrvatskog katolicizma bio je zagrebački nadbiskup dr. Alojzije Stepinac, koji 17. prosinca 1945. izja-

24 Stepinčeva propovijed od 14. ožujka 1943. uz obljetnicu krunjenja pape Pija XII. (prema strojem pisanom primjerku).

25 O hrvatskim žrtvama rata i poraća objavljeno je više knjiga u domovini i u svijetu. Uz studije V. Žerjavića, B. Kočovića i D. Vogelnika o demografskim gubicima stanovništva na tlu negdašnje Jugoslavije za poznavanje hrvatskih gubitaka neizostavne su studije A. Belje (*Yu-genocid: Bleiburg, Križni put, Udba, Zagreb-Toronto 1990.*) i S. Kožula (*Spomenica žrtvama ljubavi zagrebačke nadbiskupije, Zagreb 1992.*).

26 Usp. izvješće br. 26 HOS-a (Hrvatske obavještajne službe). Tekst je obraden pisačim strojem. Na kraju je deviza: »Za krst časni i slobodu zlatnu! Vjera u Boga i seljačka sloga!«

vljuje: »Na sve optužbe, koje su izravno ili neizravno upravljene na nas, možemo kazati: nemamo si što predbacivati (...) Savjest nam je čista i mirna pred katolicima ove države, koji mirno i trijezno prosuđuju događaje, savjest nam je konačno čista i mirna pred hrvatskim narodom, kome krvnim vezama voljom Božjom pripadamo, pa mu po svom položaju dušom služimo, bez obzira na razna politička gledanja i političke stranke.«²⁷

Na sudskom procesu 1946. godine htjelo se zagrebačkog nadbiskupa učiniti odgovornim za djela koja nova komunistička vlast pripisuje kleru i katoličkim organizacijama na cijelom području NDH tijekom minulog rata,²⁸ iako je svima poznato da crkveno pravo ne daje dr. Alojziju Stepincu ni kao nadbiskupu zagrebačkom ni kao predsjedniku Biskupske konferencije nikakvih nadležnosti izvan njegova dijecezanskog područja.

U procesu nadbiskupu Stepincu povjesničar ne nalazi elemenata koji bi ga uvjerali u utemeljenost optužbe. Štoviše, otkriva neutvrđenost pritužbi na koje će upozoriti zastupnici optužbe. Montirani sudski proces bio je tek maska za surov obračun komunističkih vlasti s Katoličkom crkvom u Hrvata kao uporištem oporbe novom totalitarnom režimu. U integritet Stepinčeve ličnosti i u njegovo poštenje teško da su sumnjali i sami tužitelji, jer nemoguće je da jedan 'ratni zločinac' — kako je zagrebačkog nadbiskupa nazvao Radio Beograd — bude predan komunističkoj 'pravdi' tek 18. rujna 1946., dakle gotovo godinu i pol poslije završetka ratnih neprijateljstava, osobito kad se zna da je riječ o osobi prisutnoj i na mnogim javnim manifestacijama novih vlasti.²⁹

Nadbiskup zagrebački dr. Alojzije Stepinac, prema riječima francuskog katoličkog pisca i akademika Francois Mauriaca,³⁰ »stradalnik je za jedinstvo Crkve i jedan od mučenika za jedinstvo kršćana, koji je ratne 1944. godine napisao: 'Kad je riječ o zaštiti prava pojedinca, Katolička se crkva ne boji nikakve sile na zemlji'. Nikakve tiranije ni sile nije se bojao ni zagrebački nadbiskup, koji se nikada u svom životu nije prestajao boriti za istinu i pravdu svojega naroda i svih naroda svijeta, i koji je ispravno shvatio Učiteljeve riječi: 'Ako (vi) ušuti(te), kamenje će vikati'« (Lk 19,40).

27 Usp. Šanjek, F. *Kršćanstvo*, 367–368.

28 Sud je optužio nadbiskupa Stepinca radi a) pružanja pomoći »križarima«, b) suradnje s okupatorom i vlastima NDH, c) »prisilnog pokatoličivanja« pravoslavaca, d) duhovne asistencije ustaša u svojstvu vrhovnog vojnog vikara, e) pomoći koju je poluslužbeni »Katolički list« nadbiskupije zagrebačke pružao ustaškoj i okupatorskoj propagandi i f) zbog pohrane arhiva Ministarstva vanjskih poslova NDH u nadbiskupskom dvoru. Sve navedene optužbe, koje je obrana eklatantnim dokazima obezvrijedila, sud je prihvatio te je 11. listopada 1946. optuženog zagrebačkog nadbiskupa dr. Alojzija Stepinca osudio na šesnaest godina prisilnog rada i daljih pet godina gubitka građanskih prava. (Usp. Šanjek, F. *Kršćanstvo*, 370; *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, Zagreb 1995, 499.)

29 *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, 499.

30 *Le Figaro*, 2. studenoga 1946; Šanjek, F. *Kršćanstvo*, 379; *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, 499–500.

**L'ÉGLISE CHES LES CROATES ET LE TOTALITARISME
DU XX SIECLE**

Franjo Šanjek

Résumé

Deux idéologies totalitaires de notre siècle, le communisme e le national-socialisme, attaquaient d'une manière spéciale le christianisme et notamment le catholicisme. L'auteur de cet article bien argumenté montre que l'épiscopat croate, avec l'archevêque et métropolitain de Zagreb Mgr. A. Stepinas, s'opposait effectivement contre toutes les deux idéologies totalitaires en étant du côté des victimes des dites idéologies.